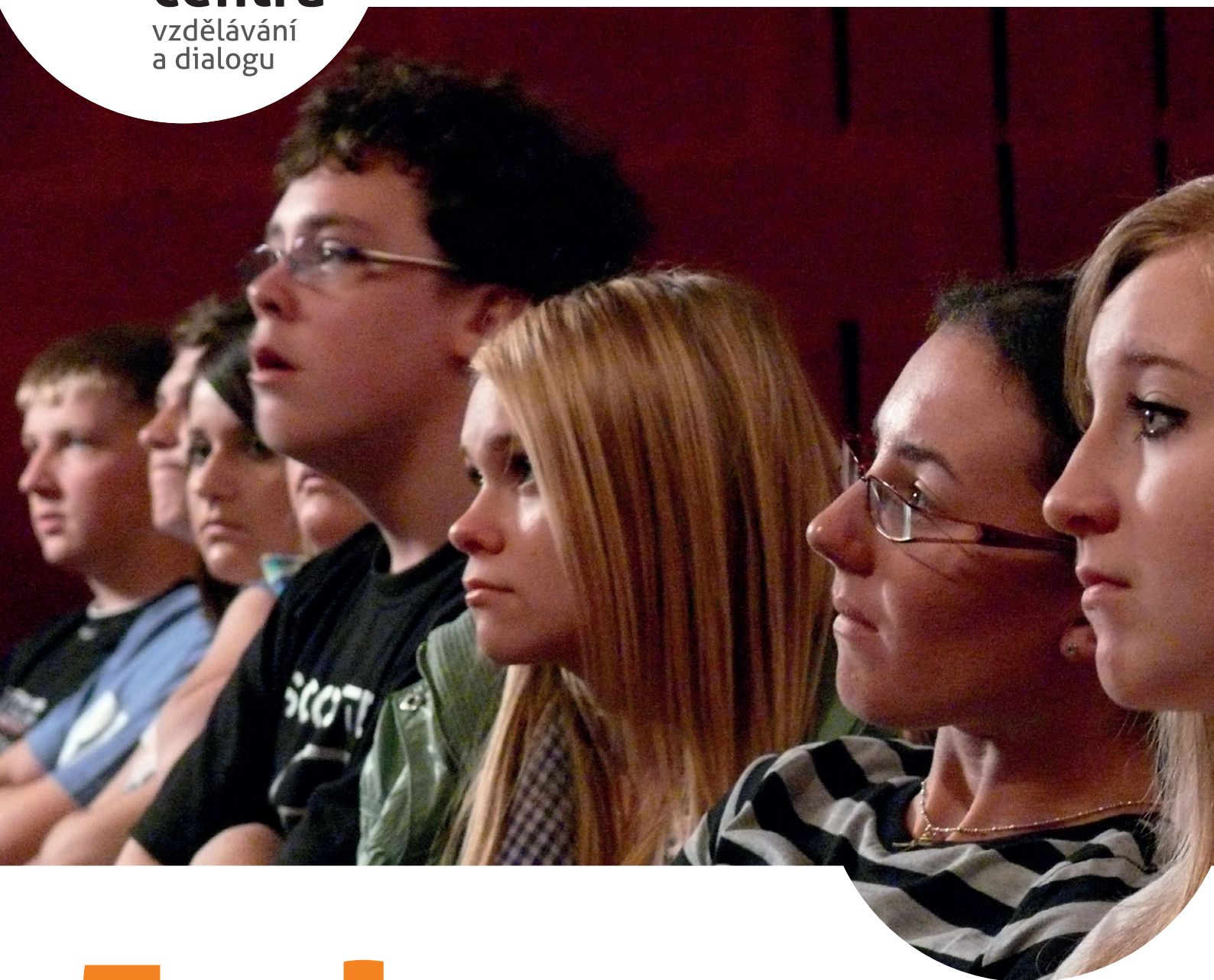

centra
vzdělávání
a dialogu

ICEJ MEZINÁRODNÍ
KŘEŠŤANSKÉ
VELVYSLANECTVÍ
JERUZALÉM

Jak vyučovat o holocaustu

Pokyny pro výuku na základních a středních školách a učilištích

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tato publikace je financována z prostředků Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost a státního rozpočtu ČR. Je určena výhradně pro vzdělávací účely žáků českých základních a středních škol. Neprodejné.

Jak ve školách vyučovat o holocaustu

Žádnou látku nelze vyučovat jediným „správným“ způsobem, neexistuje jediná dokonalá metodologie, která by byla vhodná pro všechny učitele a studenty. My zde předkládáme návody a rady, které mohou být učitelům užitečné při vytváření vlastních pracovních plánů a které berou v potaz individuální studijní potřeby studentů. Pokusili jsme se využít současných nejosvědčenějších metod velkého počtu různých institucí, které mají zkušenosti s učením holocaustu, odpovědět na některé otázky učitelů ohledně přístupu k tomuto velmi složitému předmětu a poskytnout rady, jak je možné postupovat dále.

Výuka holocaustu je založena na pokrocích ve výzkumu a během minulých tří desetiletí se výrazně změnila. Přístup k vyučování holocaustu ovšem neustále probíhá a zdokonaluje se, proto se tento dokument nemůže považovat za poslední slovo.

Holocaust se dá s úspěchem vyučovat; nemějte z probírání této látky obavy

Učitelé mnohdy nejsou ochotni probírat historii holocaustu se svými studenty kvůli problémům, které pociťují v souvislosti s vyučováním této látky. Nemají jasno v tom, jak podat rozměr celé tragédie, oblundnost příslušných statistik a hloubku, do jaké až může klesnout lidskost. Přemýšlejí nad tím, jak vyvolat u svých žáků pohnutí, ale ne trauma, obávají se, jak budou studenti na tuto látku reagovat, a nejsou si jisti, jak se zachovat při nevhodných projevech svých studentů, jako je chichotání nebo troušení antisemitských a rasistických poznámek.

Neobávejte se probírat tuto látku. Můžete mít sice pocit, že je příliš zastrašující, ale zkušenosti prokázaly, že je možné přednášet holocaust studentům s úspěchem a velmi pozitivními výsledky.

Definujte termín holocaust

Jasně definovat termín **holocaust** je naprosto zásadní. Mnoho učitelů používá tento termín ve velmi širokém smyslu a zahrnují pod něj všechny oběti nacistické perzekuce. Většina historiků zabývajících se tímto obdobím však používá přesnější definici. (*Viz rady v publikaci Co učít*)

Studenti by měli vědět, že termín holocaust vnímá mnoho lidí problematicky. Termín holocaust totiž znamená biblickou oběť a z křesťanského teologického pohledu to mění masové vyvražďování židů v jistou podobu mučednictví. Na holocaustu však nenalezneme nic „svatého“. Opatrně by se měly používat i další termíny. Používáním termínu „konečné řešení“ přebíráme jazyk vrahů; slovo „genocida“ zase souvisí s rasistickým pojetím světa nacistů. Často se spíše a správněji využívá hebrejský termín „šoa“ neboli katastrofa, který není zatížen náboženským významem.

Vytvořte pozitivní studijní prostředí s aktivním pedagogickým přístupem zaměřené na potřeby studentů

Holocaust často nabourává přesvědčení, které si mladí lidé vytvořili o fungování společnosti, pokroku, civilizaci a lidském chování. Probírání této látky může u mladých lidí vyvolat obranné reakce, negativní pocity nebo neochotu hlouběji se zabývat historií období nacismu nebo holocaustem. Je důležité, abyste vytvořili atmosféru důvěry a pak bylo možné tyto otázky nastolit a vést o nich diskusi.

Důležité je, aby se vytvořilo uvolněné studijní prostředí, ve kterém dostanou studenti prostor a čas k přemýšlení, kdy je budete vyzývat, aby pokládali otázky, kdy by mohli diskutovat o svých pocitech a obavách a sdílet své myšlenky, názory a obavy.

Vyučování by mělo být zaměřeno na potřeby studentů. Role učitele má spočívat spíše ve zprostředkování než přednášení a učitel má také vyzývat studenty, aby se do studia zapojovali aktivně.

Historie není soubor znalostí, který by se měl přenášet z hlavy učitele do hlav studentů; měla by být spíše cestou objevování, na které mladí lidé formulují vlastní otázky, analyzují různé zdroje informací, zkoumají rozdílné interpretace a zpodobňování událostí a hledají vlastní odpovědi na problematiku historické a morální otázky.

Zosobněte historii převedením statistik do příběhů jednotlivců

Důležitým pramenem jsou statistiky a učitelé by měli najít způsoby, jak rozměr holocaustu a čísla, která se ho týkají, podat tak, aby studentům připadal realističtější. Pro mnoho studentů však může být problematiku vytvořit si vztah k holocaustu, když mu bude předložen jen v podobě čísel.

Studenti by měli dostat příležitost vidět lidi pronásledované nacisty ne jako anonymní masy obětí, ale jako jednotlivce. Využívejte případové studie, svědectví přeživších a dopisy a deníky z oné doby, pomocí kterých zdůrazníte lidskou zkušenost a studenti lépe pochopí, že za každou „statistikou“ stojí skutečná osoba, jedinec, který žil i před holocaustem a měl přátele a rodinu. Vždy zdůrazňujte důstojnost obětí.

Výkladem holocaustu, ve kterém nezpochybníte zakořeněné představy, že všichni zločinci byli šílení nebo sadističtí, že všichni zachránci byli hrdinní, stateční, dobří a laskaví a že všichni nezúčastnění byli lhostejní, riskujete, že osoby z minulosti odlidšíte a podáte je jako karikatury spíše než jako skutečné lidské bytosti.

Pokud se učitelé zaměří na příběhy jednotlivců, jejich morální dilemata a volby, stane se mladým lidem historie holocaustu bližší a zajímavější a také si ji více vztáhnou k vlastnímu životu.

Použijte výpověď svědka holocaustu, aby studenti považovali tuto část historie za „skutečnější“

Ve společnostech mnoha zemí stále ještě žijí lidé, kteří přežili holocaust. Pokud se vám podaří s někým z nich navázat kontakt a pozvat ho do vaší hodiny, získáte příležitost poskytnout vašim studentům jedinečný a silný studijní zážitek. Setkání s člověkem, který zažil něco tak nepředstavitelného, může ve třídě vytvořit skutečnou atmosféru vcítění. Vystoupení svědka holocaustu ve vaší škole vám může pomoci zprostředkovat několik různých organizací. *(Česká pobočka ICEJ ve spolupráci s Tereziánskou iniciativou v rámci projektu Centra vzdělávání a dialogu tato vystoupení organizuje spolu s přednáškami odborně vyškolených lektorů, kteří svědky holocaustu doprovázejí a moderují.)*

Přímí svědci holocaustu však stárnou a vaši studenti proto nemusí mít možnost osobního setkání. V takovém případě by měli učitelé zajistit přímé svědectví obětí holocaustu na videozáznamu. Působivá svědectví však mohou poskytnout i další lidé, kteří zažili holocaust nebo byli svědky událostí holocaustu z první ruky. Pokud máte možnost do své hodiny pozvat zachránce, osvoboditele a podobně, pak i díky jejich osobním příběhům studenti mnohem lépe pochopí povahu holocaustu.

Pokud se rozhodnete pozvat do vaší hodiny člověka, který pohovoří o svých osobních zážitcích, promluvte si s ním ještě před hodinou a ujistěte se, že je schopen hovořit před skupinou a že mu jsou jasné vaše výukové cíle.

Své studenty zase připravte na to, že se mají chovat zdvořile a mají být pozorní. Studenti si musí být vědomi toho, že pro přednášejícího je hovořit o tak silných osobních zážitcích stále bolestné, přestože již od oněch událostí uplynulo mnoho času.

Dbejte na to, abyste vašim studentům předem dali v historii těchto událostí dobrou průpravu. Od setkání se svědkem událostí byste neměli očekávat, že vám v prvé řadě vyloží historické události oné doby - tyto lidé totiž většinou nejsou vystudovanými historiky nebo učiteli a jejich zážitky také nemusí být „typické“ pro většinu lidí postižených holocaustem. Vaši studenti však budou mít vzácnou výsadu setkat se s někým, kdo zažil tyto události z první ruky a poslechnout si jeho vlastní osobní svědectví.

Pobídněte své studenty, aby se přednášejícího neptali jen na to, co se stalo během holocaustu, ale také na jeho život před a po něm, aby ho pochopili jako celou osobnost, a také na to, jak se se svými zážitky v životě vyrovnal.

Z příběhu jednoho člověka se sice nedá vyvozovat celkový závěr, ale díky setkání s člověkem, který přežil holocaust, se zachráncem či osvoboditelem, se mohou studentům tyto historické události přiblížit a studenti lépe pochopí, že šlo o tragédii, která postihla obyčejné lidi.

K lepšímu pochopení holocaustu přispěje mezioborový přístup

Události holocaustu se vztahují k tolika aspektům lidského chování, že se hluboce dotýkají učitelů celé řady vyučovaných předmětů. Základem studia holocaustu sice musí být důkladné pochopení historie, ovšem na tento předmět nemají monopol jen historikové. Celý systém práce může mít ještě vyšší úroveň, pokud se vytvoří pomyslná pojítka mezi různými obory a čerpá se z různých odborných znalostí, holocaust se probírá z mnoha úhlů a staví se na znalostech a myšlenkách z jiných předmětů.

Vyprávění o holocaustu vykresluje extrémní lidského chování; nenávisť a krutost, ale také odvahu a lidskost. Studium holocaustu v rámci celé historie vyvolává silné emoce, které mohou studenti vyjádřit kreativně a nápaditě prostřednictvím poezie, výtvarného umění a hudby. Holocaust navozuje důležité morální, teologické a etické otázky, které mohou vaši studenti rozebírat v hodinách náboženství nebo občanské nauky.

Mezioborovým přístupem a stavěním na odborných znalostech svých kolegů z dalších předmětů se rozdělíte o svou práci a vaši studenti lépe pochopí pojem holocaustu.

Uved'te historii holocaustu do kontextu

Výskyt holocaustu je nutné studovat v kontextu evropské a celosvětové historie jako celku, aby studenti získali pojem o událostech a okolnostech, které holocaustu předcházely a přispěly k jeho vzniku.

Podejte široký a vyvážený výklad této látky

Holocaust neprobíhal všude stejně, ale výrazně se lišil na různých místech i v různých dobách. Další rady týkající se událostí a témat, která můžete využít ve vašem pracovním plánu, naleznete v radách pro pracovní skupinu v publikaci *Co učít*.

Používejte přesné formulace a vybízejte vaše studenty, aby se snažili o totéž

O holocaustu existuje mnoho mýtů a je možné, že studenti budou přistupovat k tomuto tématu s předem utvořenými názory. K nesprávné interpretaci celého tématu můžete přispět i vy nejednoznačným používáním jazyka.

Nepoužívejte jazyk válečných zločinců, který odráží jejich názory. Termíny jako „konečné řešení“ je možné citovat a kriticky analyzovat, ale k popsání této historické události by se neměly používat.

Definice jsou důležité, protože vyžadují přesnost a jasné vyjadřování. Příkladem může být například používání termínu „tábor“. Lidé umírali v mnoha táborech založených nacisty a jejich spolupracovníky, ale ne všechny tábory byly záměrně vybudovány jako zařízení na vyvražďování. Mimo jiné mezi ně patřily koncentrační tábory, tábory nucených prací nebo tranzitní tábory. Různé tábory fungovaly různým způsobem a v různých dobách. Učitelé by měli být v prvé řadě velmi přesní, když popisují aktivity, které se prováděly v různých typech táborů té doby a měli by se vyhnout zevšeobecnování termínu „tábor“.

Rozlišujte mezi historií holocaustu a ponaučeními, které můžeme z jeho historie vytěžit

Dbejte na to, abyste rozlišovali mezi historií holocaustu a morálními ponaučeními, které může člověk získat ze studia jeho historie. Pokud učitel příliš zjednoduší historický příběh nebo ho formuluje tak, aby lépe sloužil určitému morálnímu ponaučení, které si přeje pro své žáky vyvodit, může se dopustit jeho zkomolení.

Díky tomu, že se vyučuje historie těchto událostí, mohou být mladí lidé citlivější k současným případům předsudků a nespravedlnosti; holocaust může konfrontovat studenty se stereotypy, mýty a nesprávnými interpretacemi a také jim napomoci konfrontovat své předsudky s historickými důkazy. Avšak morální lekce nebudou mít dobrý základ, pokud nebudou založeny na přesném a objektivním výkladu historického pramene.

Očekávaný náhled do historie odhalí studentům složitost světa, ve kterém bylo nutné dělat takové volby a přijímat taková rozhodnutí. Měli byste studenty konfrontovat se skutečnými dilematy, před jakými lidé tehdy stáli. Jen tak je možné chápat jednání (a nejednání) lidí v rámci kontextu jejich doby, a jen tak je možné vytěžit smysluplnou lekci i pro dnešek

Vyvarujte se jednoduchých odpovědí na složitou historii

Pokud se budete až příliš snažit o „udělení ponaučení“, riskujete, že příliš zjednodušíte vysvětlení holocaustu, ve kterém se nebude brát v potaz historický kontext, v němž byla přijímána ta která rozhodnutí. Vinou takového přístupu mohou studenti omezeně chápat ony složité události jako pouhé rozlišení mezi dobrem a zlem - „k holocaustu došlo proto, že lidé nepřijímali správná morální rozhodnutí“ - což může nakonec vést k povrchnímu výkladu historie.

Studenti by si měli pokládat historické otázky. Mimo jiné se mohou dotazovat, proč byl osud židů v různých zemích tak výrazně odlišný a v rozdílných zemích pátrat po různých typech německých okupačních režimů. Takový zájem jistě vyvolá morální otázky, avšak je třeba studenty pobízet, aby na minulost pohlíželi s pokorou. Odsoudit jedince, kteří odmítli skrýt své židovské sousedy nebo jim pomoci, je snadné, avšak jednoduché morální odsouzení těchto „přihlížejících“ nenapomůže k lepšímu pochopení historie, ani ze studentů neudělá „lepší občany“.

Vzhledem k tomu, jak je tato součást historie složitá, by žáci měli mít příležitosti studovat holocaust do hloubky a to i včetně otázek dilemat zachránců, kteří se dennodenně museli rozhodovat, zda budou či nebudou dále riskovat životy své i svých rodin, když pomáhali ukryvaným lidem; zjišťovat, proč spojenci neudělali pro záchranu židů více; proč někteří členové židovských rad Judenräte sestavovali seznamy dalších židů k deportaci do táborů smrti; proč většina lidí v okupovaných zemích neudělala nic na pomoc svým židovským sousedům; proč se obyčejní lidé ochotně účastnili masového vyvražďování.

Na toto složité téma neexistují vždy jednoduché odpovědi a často místo skutečných odpovědí vyvstávají další otázky. Je skutečně důležité, aby si mladí lidé uvědomili, že na některé otázky odpovědi zkrátka neexistují.

Poskytněte svým studentům přístup k základním pramenům

Váleční zločinci, oběti, zachránci a pasivní přihlížející se nejlépe odhalí v dopisech, denících, novinách a projevech, výtvarných dílech, nařízeních a oficiálních dobových dokumentech. Základní zdroj materiálu je zásadní pro jakékoli smysluplné zkoumání motivací, myšlenek, pocitů a jednání tehdejších lidí a pro každý vážný pokus porozumět tomu, proč lidé přijímali ty které volby a proč se stalo, co se stalo.

Studenti by měli mít možnost kriticky rozebírat originální zdrojové materiály a pochopit, že rozbor, interpretace a úsudek musí být založeny na důkladném prostudování historických svědectví.

Studenti by měli být upozorněni na skutečnost, že mnoho důkazů o holocaustu vytvořili jeho pachatelé

Mnoho důkazních materiálů o holocaustu - ať už jde o písemné dokumenty, fotografie nebo film - bylo vytvořeno nacisty, proto existuje nebezpečí nahlížení minulosti jen očima válečných zločinců. Pokud s takovým materiálem nenakládáme opatrně, riskujeme, že budeme nahlížet na oběti stejně jako nacisté - jako na objekty, zkažené a odlidštěné.

Takové svědectví je třeba uvést do kontextu a učitelé musí brát v potaz kognitivní a citovou vyzrálost dítěte tak, aby se tyto dokumenty využívaly přiměřeně, aby byli studenti dobře připraveni na citový dopad, který na ně ony dokumenty mohou mít a aby poté mladí lidé dostali prostor pro vyjádření a diskusi o svých pocitech.

Je třeba opatrně udržovat rovnováhu mezi těmito dokumenty a fotografiemi a deníky, dopisy, fotografiemi a dalšími svědectvími od samotných obětí, aby bylo slyšet jejich hlas.

Vyzvěte své studenty, aby kriticky analyzovali rozdílné interpretace holocaustu

Vědomosti ve třídě jsou ovlivněny širším kulturním kontextem a holocaust vstoupil do všeobecného chápání prostřednictvím mnoha různých cest. Kolektivní paměť vytvářejí jak vědecké a populární dějiny, tak i hrané filmy, hromadné sdělovací prostředky, dokumentární filmy, umění, divadlo, romány, památníky a muzea. Každá interpretace je ovlivněna okolnostmi, za kterých byla vytvořena a může vypovídat o čase a místě, ve kterých vznikla, stejně jako o událostech, které popisuje.

Je důležité, aby se studenti zamysleli nad tím, jak a proč byla taková zpodobení minulosti vytvořena, nad výběrem svědectví, na nichž se zakládají a úmysly těch, kteří je vytvořili. Studenti by měli chápat, že přestože existují seriózní oblasti pro historické debaty, neznamená to, že všechny interpretace mají stejnou platnost (*viz Nelegitimizujte popření minulosti*).

Dbejte na to, aby byl písemný i vizuální obsah přiměřený a nezapojujte své studenty do studia holocaustu používáním obrazů vyvolávajících hrůzu

Explicitní používání obrazů zpodobňujících holocaust s cílem šokovat a vyvolat hrůzu je ponižující pro oběti a stejně tak necitlivé ke studentům. Ohledy na oběti holocaustu i vaše „nedobrovolně držené posluchače“ ve třídě vyžadují citlivý přístup a pečlivé zvážení toho, co zařadíte mezi vhodné materiály. Učitelé, kteří strávili mnoho času vytvářením přátelství se svými studenty, riskují, že zradí jejich důvěru, když je vystaví těm nejhrůznějším a nejvíce stresujícím obrazům. Je to také právě ten druh materiálu, který může způsobit napětí a rozpaky vedoucí k nervóznímu smíchu a nevhodným poznámkám ve třídě.

Holocaust se dá učit efektivně, aniž se k tomu využívá fotografií nahromaděných nahých těl. Taková vyobrazení mohou být naopak škodlivá. Tím, že studentům přivodíte šok a vyvoláte v nich odpor, jen stěží předáte hodnotný studijní zážitek. Spíše to může mít za následek odlidštění obětí. Pokud se učitelé rozhodnou, že využijí fotografie zobrazující napáchaná zvěrstva, měli by tak učinit jen tehdy, když tyto dokumenty přinesou studentům zřejmý výchovný užitek.

Nesrovnávejte utrpení jakékoli skupiny s jinou

Pokud mají studenti skutečně pochopit tyto hodiny všeobecného výkladu o oné části historie - máme-li za to, že prostřednictvím studia holocaustu mohou mladí lidé nabýt větší citlivosti vůči pronásledování, diskriminaci a nenávisti v dnešním světě - pak by měla být ve vašem pracovním schématu zahrnuta zkušenost všech obětí a ideologické pozadí tohoto pronásledování.

Konkrétně na případu zkušenosti Židů lze ukázat diskriminaci, ekonomické vykořisťování, perzekuci a vyvražďování, které vyrostly z nacistického antisemitismu. Pokud ale hledáme příklady dalších podob nenávisti a nesnášenlivosti - které jsou podobně závažné i v dnešní společnosti - musíme se poohlédnout jinde: k nacistické perzekuci a vyvražďování Romů a Sintů, homosexuálů, komunistů, politických disidentů a lidí společensky nepřízřívových.

K utrpení všech obětí nacistické perzekuce se musí přistupovat, aniž by se relativizovala židovská zkušenost. Neexistuje žádný žebříček utrpení, ani v rámci historie doby nacismu, ani mezi holocaustem a dalšími genocidami.

Zkušenost „dalších obětí“ nacistické perzekuce by se neměla vykázt do jediné „dodatečné“ hodiny, kde by se o všech těchto rozdílných skupinách pojednávalo, jako by byly stejné. Namísto toho by se historie těchto skupin měla vložit do výkladů o pronásledování židovského národa. Bylo by například možné zkoumat podobnosti mezi genocidou Židů a genocidou Romů a Sintů nebo hledat spojovací článek mezi metodami a lidmi aktivními v programu eutanázie a tábory smrti východní Evropy.

Takový přístup by neměl pouze potvrdit pronásledování „dalších obětí“, ale měl by také přispět k pochopení specifičnosti židovské zkušenosti a pomoci umístit holocaust do rámce širšího historického kontextu. Stejně jako není možné vysvětlit masové vyvražďování židovského národa bez kontextu 2. světové války, není ani vhodné tento příběh studovat izolovaně od pronásledování dalších skupin obětí.

Nechejte studenty pátrat po různých reakcích obětí a mnohých způsobech jejich odporu proti nacistům

Existovalo mnoho forem odporu proti nacistické perzekuci, ať už šlo o ozbrojený boj či hledání způsobu, jak si zachovat lidskou důstojnost i v těch nejkrajnějších poměrech ghet a koncentračních táborů. Oběti nacistů nepřijímaly pronásledování vždy pasivně. Rozhodně bychom měli studovat, jak oběti reagovaly na pronásledování své skupiny, jaké byly hranice jejich svobody jednání a mnoho různých způsobů židovského odporu proti holocaustu.

Dbejte na to, abyste necharakterizovali židovský národ výhradně v souvislosti s holocaustem

Události holocaustu by se měly zasadit do historického kontextu. Zde je nutné ukázat život obětí před a po holocaustu, aby bylo zřejmé, že židovský národ má dlouhou historii a bohaté kulturní dědictví a aby studenti nepovažovali Židy jen za ponížené a lidství zbavené oběti nacistické perzekuce. Mladí lidé by měli vědět, jakou nesmírnou ztrátu přivodila současnému kulturnímu světu zkáza bohatých a pulzujících židovských komunit v Evropě.

Upozorněte na to, že holocaust nebyl nevyhnutelný

To, že se jistá historická událost stala a že byla zpodobena v učebnicích a ve filmu, ještě neznamená, že k ní muselo dojít. K holocaustu došlo proto, že se jistí jednotlivci, skupiny a národy rozhodli jednat, či nejednat. Když se zaměříte na tato rozhodnutí, získáte vhled do historie a lidské povahy a napomůžete svým studentům, aby dokázali myslet kriticky.

Nepokoušejte se vylíčit pachatele holocaustu jako „nelidské zrůdy“

Holocaust byl lidskou událostí a způsobil ho zase jen člověk. Není třeba „zlidšťovat“ všechny účastníky holocaustu: chápat oběti, zachránce, kolaboranty, diváky a válečné zločince jako obyčejné lidské bytosti jednajících v nezvyklých podmínkách. Nechceme dělat z pachatelů obyčejné lidi, ale je nutné připustit, že většinou nešlo o sadistické psychopaty a že ono „zlo“ už nebude dostatečným vysvětlením holocaustu.

Stojíme před složitější otázkou: Jak je z lidského hlediska možné, že se obyčejní muži a ženy, milující otce a manželé, mohli dobrovolně účastnit vyvražďování nevinných mužů, žen a dětí?

Tato motivace pachatelů se musí studovat do hloubky a studenti by měli využívat základní dokumenty, případové studie a individuální životopisy, aby při vysvětlení, proč lidé jednali, jak jednali, zvažili relativní důležitost ideologie, antisemitismu, ctižádosti, skupinového nátlaku, hospodářského oportunismu, zločinecké psychopatologie a dalších faktorů.

Dbejte na to, abyste rozlišovali mezi zločinci minulosti a současnými společnostmi v Evropě a kdekoli jinde

Studenti by si neměli vytvářet názor, že všichni Němci byli nacisté, ani že všichni byli bez rozdílu nakloněni genocidě. Měli by dostat příležitost studovat rozdílné odezvy Němců na nacistickou politiku, které zahrnovaly jak nadšenou podporu a spolupráci, tak i nesouhlas, lhostejnost či aktivní odpor.

Budte opatrní při odlišování Německa současnosti od Německa v minulosti. Události holocaustu by měly být uváděny v jejich historickém kontextu tak, aby lidé, politika, společnost a kultura současného Německa byly jasně odlišeny od jejich nacistické minulosti.

Studenti by měli poznat antisemitismus jako celosvětový jev, který trvá už po staletí, a měli by se dozvědět o existenci mnoha pachatelů a ochotných kolaborantů po celé Evropě. Mnoho jiných státních příslušníků sloužilo v jednotkách SS nebo jako strážníci v koncentračních táborech; místní policejní jednotky pomáhaly při shromažďování a deportacích Židů do táborů smrti; někdy místní lidé pořádali pogromy na své židovské sousedy či zrazovaly místa jejich úkrytu. Vlády spřízněné s nacistickým Německem se podílely na programovém vyvražďování ze své vlastní iniciativy.

Vyzývejte své studenty, aby pátrali po místní, oblastní, národní a celosvětové historii a paměti

Pokud žijete v zemi, kde je přímá zkušenost s holocaustem, zdůrazněte konkrétní události v kontextu vlastní minulosti tak, aby nebyla přehlédnuta evropská dimenze holocaustu. Pátrání po těchto událostech by mělo zahrnovat vlastní zážitky obětí, hrdinů, viníků, spolupracovníků, příslušníků hnutí odporu i těch, kteří jen přihlíželi, a mělo by být zkoumáno, jak se tito podíleli na utváření místní, regionální či národní historické paměti.

Žijete-li v zemi, která byla členem vítězných spojeneckých sil, či v některé ze zemí, které byly během druhé světové války neutrální, vybidněte studenty k tomu, aby znovu prozkoumali historické záznamy té doby. Proč tyto země ve 30. a 40. letech nepřijímaly více uprchlíků? Proč spojenecké země nečinily záchranu Židů svým prvořadým cílem? Bylo pro záchranu evropských Židů uděláno vše?

Požádejte své studenty, aby se účastnili národních a místních tradic uctívání památek a uvažovali o nich

Události jako jsou vzpomínkové dny holocaustu poskytují příležitost pro mezigenerační projekty, vybízejí k rodinným diskusím o příbuzných otázkách současnosti a jiným formám společenské výměny názorů („community learning“).

Měla by být vytvořena možnost, aby se výuka o holocaustu přesunula ze školní učebny do místního prostředí a stala se tak sama o sobě příležitostí k pátrání a poznávání. Studenti mohou být vybídnuti k tomu, aby uvažovali nad otázkou, jak kulturní vlivy utvářejí paměť a uctívání památek; jak se jejich společnost staví k reflexi vlastní minulosti, jak rozdílné společenské skupiny interpretují minulost a vytvářejí si tak svou vlastní paměť; zda-li jejich národ oslovují obtížné aspekty národní historie a jak se jejich oslavy památek liší od těch v ostatních zemích.

Zvolte si vhodné vyučovací aktivity a nepoužívejte takové aktivity, na jejichž základě by se studenti mohli identifikovat se zločinci či oběťmi

Schopnost vcítit se může patřit mezi velmi účinné techniky, jak přivést mladé lidi k zájmu o minulost tím, že bude zdůrazněna lidská zkušenost a reakce na historické události. Velká pozornost by však měla být věnována výběru těchto technik, obzvláště jedná-li o tak citlivou otázku jako je holocaust.

Dobré je například, když studenti hrají úlohu někoho z neutrální země, jenž na tyto události reaguje: novinářka píšící novinový článek o perzekuci židů, znepokojený občan píšící svým politickým zastupitelům nebo aktivista snažící se mobilizovat veřejné mínění. Tyto aktivity na ně mohou působit ve výuce motivačně a také je naučit jednání v postoji k událostem, které je zajímavé v současném světě.

Učitelé by si ovšem měli být vědomi toho, že někteří mladí lidé by se mohli s událostmi holocaustu přepříliš ztotožňovat, být fascinováni mocí a leskem nacismu nebo dávat najevo morbidní zájem o utrpení obětí. Tady může spočívat riziko tvůrčího psaní nebo dramatických cvičení, v nichž mají studenti tendenci nechat se unést fantazií, jako by byli holocaustu přímo účastní. Používání tvůrčího výrazu v mezioborovém přístupu může být přínosné, ale učitelé by si měli být jisti svými cíli. Častá „cvičení v empatii“ jsou nevhodná a z pedagogického hlediska chybná, protože my si ve skutečnosti dokážeme představit jen velmi povrchně, jaké by to bylo, kdybychom se ocitli v okolnostech, které se už v naší životní zkušenosti nevyskytují.

Tyto techniky navíc blednou vedle skutečného vcítění, jakého jsou mnozí studenti schopni, když se setkají s osobními příběhy, případovými studii a svědectvími lidí, kteří přežili holocaust.

Nelegitimizujte popírání minulosti

Popírání holocaustu je motivováno ideologicky. Snahou lidí, kteří jej popírají, je zasít semínka pochybností tak, že úmyslně překrucují a zkreslují historické důkazy. Učitelé by si měli dávat pozor, aby nevědomě neuznali popírače holocaustu tím, že se s nimi zapletou do marné diskuse.

Je třeba dávat bedlivý pozor, aby popírači nedostali příležitost k vystoupení - nepovažujte odmítání holocaustu za legitimní historický argument, nebo se pokuste prokázat nesprávnost názorů popíračů holocaustu běžnou historickou debatou a racionální argumentací.

Mnoho učitelů však cítí, že fenomén popírání holocaustu musí se svými studenty probírat, ať už proto, že žáci tuto otázku nastolí sami nebo pro obavy učitelů, že se jejich studenti setkají s těmito názory později v životě a nebudou připraveni na rétorické techniky popíračů holocaustu a jejich schopnost mást či uvádět v omyl.

Pokud je tomu tak, mělo by se popírání holocaustu probírat odděleně od výkladu historie holocaustu. Jednou z možností je vyhradit si jednu hodinu na diskusi o tom, jak se v průběhu času vyvíjely různé formy antisemitismu nebo zadat projekt na téma manipulace, uvádění v omyl a překrucování, kterého se různé skupiny dopouštějí s politickými, společenskými a ekonomickými cíli.

Mějte na paměti plusy i mínusy všech vzdělávacích materiálů včetně internetu

Pečlivě zvažujte historickou přesnost všech studijních materiálů. V mnoha společnostech je rozšířený antisemitismus, homofobie a protiromská atmosféra a ty se mohou projevit i ve vaší třídě. Buďte připraveni na to, že se takové předsudky mohou vyskytnout i mezi vašimi studenty a při výběru výukových materiálů si dávejte pozor, abyste ukazováním nacistické propagandy a fotografií znázorňujících páchaná zvěrstva nevědomě neposílili negativní pohled na oběti. Mezi vašimi výukovými materiály by neměly chybět osobní příběhy a případové studie, které napadají a vyvracejí zažitý negativní postoje k různým skupinám obětí.

Vedle tištěných materiálů může být cennou pomůckou pro studium a výzkum i internet. Učitelé však musí být při využívání internetu opatrní, protože existuje skutečně velký počet napohled věrohodných stránek, které však píší a podporují popírači holocaustu a antisemité. Učitelé by měli své žáky na toto riziko upozornit, připravit je na to, že jisté vyhledávače mohou vydat nespolehlivé výsledky a pomoci jim rozeznat seriózní a faktické stránky.

Učitelé by měli zdůraznit, že je nutné kriticky hodnotit všechny zdroje informací a zvažovat kontext, ve kterém byly vytvořeny. Povzbuzujte studenty, aby pokládali otázky typu: Kdo je autorem těchto informací? Co je účelem této internetové stránky? Obsahuje nějakou agendu? A pokud ano, jaký to má vliv na výběr a předkládání informací?

Doporučujte internetové stránky, které jste předtím prověřili. Užitečným začátkem mohou být internetové stránky organizací uvedených v mezinárodním adresáři, na kterých jsou uvedeny odkazy na další uznávané internetové stránky.

Rozlišujte mezi historickými a současnými událostmi a vyhněte se ahistorickým srovnáním

Pro mnoho učitelů je hlavní motivací vyučování o holocaustu to, že mohou v mladých lidech probudit větší citlivost k případům nespravedlnosti, pronásledování, rasismu, antisemitismu a dalších forem nenávisti, které se vyskytují v dnešním světě. Holocaust se často považuje za morální prubířský kámen, paradigma zla. Vyučování takových všeobecných lekcí by mohlo být důležitou součástí studia holocaustu, studenti by však měli také pochopit rozdíly mezi jednotlivými událostmi a rozeznat specifické od všeobecného.

V dnešní době se objevuje tendence používat termín „holocaust“ jako zkratku pro všechny druhy strašných událostí, zvěrstev a lidských tragédií. Částečně jde o důsledek toho, že se jazykově dají takové události vyjádřit jen zčásti a částečně kvůli nedostatku informací a pochopení historie holocaustu. Bohužel dochází k tomu, že přílišným používáním termínu „holocaust“ občas dochází k jeho zevšednění nebo dokonce zkomolení a zneužíváním tohoto termínu v nepodložených srovnáních se riskuje, že dojde ke zlehčování nacistických zločinů.

Díky studiu holocaustu si mohou mladí lidé vyvodit užitečná srovnání s moderním světem: případy porušování lidských práv, ke kterým docházelo v době nacismu (a zvláště ty, které se staly v předválečném období) se mohou snadno přirovnat k současným případům předsudků, diskriminace a pronásledování.

Genocida se však od ztráty občanských práv zřetelně a zásadně liší. Samozřejmě, že dochází k dalším výskytům genocidy a je logické se ptát, co je například podobné a rozdílné mezi holocaustem a genocidou ve Rwandě. Studenti by však měli vědět, že ne všechny tragické události jsou genocidou a měli by se vyvarovat nepodložených srovnání.

Snažte se zabránit povrchním srovnáním nebo přesvědčení, že dokážeme rozhodnout o průběhu dnešních událostí na základě prostého odvolání k událostem z minulosti. Žijeme ve složité době a prokázali bychom studentům medvědí službu, kdyby získali dojem, že lekce z historie jsou tak jasné, že mohou nabídnout snadné řešení i pro současnost.

Reagujte na problémy znepokojující vaše studenty

Studenti, kteří mají pocit, že jste se nevěnovali utrpení jejich vlastního národa nebo skupiny, se mohou bránit studiu o perzekuci a vyvražďování dalších. Proto je důležité studovat i ostatní historie rasismu, zotročování, perzekuce nebo kolonializmu, které se konkrétně týkají skupiny vašich studentů.

Někteří učitelé mají obavy, že vyučování holocaustu může vybudit záporné reakce u mladých lidí, kteří si klamně spojují utrpení židovského národa pod nacistickou perzekucí s politikou Izraele v palestinských územích. To ovšem nezakládá důvod vyhýbat se vyučování holocaustu.

Je možné doufat, že díky přednášení o holocaustu budou vaši studenti citlivější k současným případům nespravedlnosti, pronásledování, předsudků a porušování lidských práv, učitelé by však měli bránit politizování historie a přivlastňování holocaustu pro potřeby jakékoli volební agendy.

Učitelé musí být citliví k pocitům a názorům studentům na otázky, které se jich skutečně dotýkají. Měli by být připraveni na zkoumání příčin konfliktů v moderním světě a mladí lidé by měli dostat příležitost otevřeně o těchto otázkách hovořit. Ale je třeba jasně rozlišovat mezi různými konflikty a jejich příčinami a podstatou.

Samozřejmě máme zájem na tom, aby se naši mladí stali aktivními a zapojenými členy společnosti. Avšak využívat příkladu holocaustu k povzbuzení jejich pozitivních postojů může být kontraproduktivní a může u studentů vést k pocitům bezmoci, pokud nedostanou příležitost možnost diskutovat o tom, jakým způsobem mohou reagovat na problémy, které se jich dotýkají. Předem si zapracujte do svého pracovního plánu čas, kdy budete se svými studenty hledat způsoby legitimních a pokojných akcí, které se jim v souvislosti s jimi pociťovanými problémy nabízejí.

Tento vzdělávací materiál byl vytvořen Mezinárodním sdružením pro vzdělávání, výzkum a připomínání památky holocaustu (International Task Force for Holocaust Education, Remembrance and Research - ITF) a ve spolupráci s Mezinárodní školou pro výuku holocaustu při muzeu holocaustu Jad Va-šem v Jeruzalémě přeložen do českého jazyka v roce 2011. V rámci projektu ICEJ ČR „Centra vzdělávání a dialogu“ je distribuován do českých škol.

Design a foto © Radek Hejret; na fotografii jsou zachyceni žáci ZŠ Komenského v Nymburce při přednášce Antisemitismus a holocaust ze dne 16. března 2011

